

Snacka om brott – en podd från Brå

Ungdomsrån (december 2021)

Medverkande: Anna Öström, projektledare Brå; Sara Jonsson, utredare Brå; Maria von Bredow, utredare Brå.

Programledare: Monica Landergård, pressekreterare Brå.

Inledande och avslutande speakerröst: Karin Eller, Umami Produktion.

INLEDANDE CITAT, ANNA:

Det är inte helt säkert att folk förstår vad som händer när det sker ett ungdomsrån. Ett vanligt tillvägagångssätt är att de är några stycken som omringar en person och det kanske man inte alltid lägger märke till, vad som händer i den cirkeln, när man passerar.

INLEDANDE SPEAKER:

Det här poddavsnittet från Brottsförebyggande rådet är ett av tre i en serie som handlar om ungdomsrån, det vill säga rån mellan unga gärningspersoner och unga brottsutsatta.

Hör utredarna bakom Brås rapport om ämnet, som publicerades i december 2021.

Programledare är Monica Landergård.

MONICA: Välkomna till *Snacka om brott*. Idag ska vi prata om den kartläggning av ungdomsrån som Brå har gjort. Med mig i studion har jag Anna Öström som är projektledare, Sara Jonsson som är utredare och Maria von Bredow, också utredare. Jag heter Monica Landergård och är pressekreterare vid Brå. Välkomna!

MARIA: Tack!

ANNA: Tack!

SARA: Tack så mycket!

MONICA: Anna, om jag vänder mig till dig till att börja med, varför har Brå valt att titta på just ungdomsrån?

ANNA: Vi såg en kraftig ökning av de anmälda ungdomsrånen. När vi pratar om ungdomsrån så är de som blir utsatta under 18 år och de som

misstänks för ungdomsrånen är under 21 år. Vi såg en kraftig ökning av den här åldersgruppen och vi ville titta närmare på det. Det är ett allvarligt brott och många ungdomar som utsätts för rån mår väldigt dåligt och det kan vara konsekvenser både för den personen och för familjen ganska lång tid efteråt. Det är ett viktigt brott att följa för Brå, vi gör regelbundna undersökningar, vi tittar på personrån, men det var ungefär tjugo år sedan vi tittade särskilt på ungdomsrånen och det var en studie då man tittade på ungdomsrånen i Stockholm och Malmö.

MONICA: Och nu har Brå tittat på hela landet?

ANNA: Ja, det stämmer.

MONICA: Sara, vad visar rapporten? Ungdomsrånen har ökat kraftigt sedan ungefär år 2015 men var sker de här rånen geografiskt och var har ökningen varit störst?

SARA: Majoriteten av alla ungdomsrån sker i storstäder och storstadsnära kommuner. Men vi har också sett att en hel del ungdomsrån sker i andra delar av landet.

MONICA: Vad kan det vara för delar, till exempel?

SARA: Vi har kunnat se att ungdomsrånen har ökat även i mindre städer och landsbygdskommuner, det har ökat då i hela landet. Men vi ser också att under pandemiåret 2020 så har antalet anmälda ungdomsrån minskat, framför allt i storstäderna och i storstadsnära kommuner, men i övriga landet ser vi inte samma minskning.

MONICA: Vad kan det bero på, att det har minskat?

SARA: Det är troligtvis en följd av de restriktioner som infördes i samband med pandemin.

Vi har också tagit fram kartor över olika städer där vi kan se var brotten sker någonstans och det här finns samlat på Brås hemsida, som man kan kika på där om man är nyfiken.

- MONICA: Om vi går till platser, allmänna platser och så, var sker de här rånen oftast?
- SARA: Vi har sett att ungdomsrånen oftast sker utomhus i centrummiljöer eller på en annan offentlig plats. Det är ofta i närheten av knutpunkter för kollektivtrafiken som tunnelbanestationer, pendeltåg- och busstationer, men även i närheten av större gallerior och köpcentrum. Vi har också sett att många ungdomsrån sker i områden där det finns skolor och idrottsanläggningar.
- ANNA: Sedan är det väl det, att när det sker i skolor så är det inte kanske just under skoltid. Utan det är på kvällarna när ungdomar träffas där eller passerar skolgården för att de ska gå till en fritidsanläggning eller så.
- SARA: Och det vi kan säga sammantaget är att många ungdomsrån sker på platser där det rör sig många personer, både ungdomar och vuxna.
- MONICA: I mina öron låter det lite konstigt att ungdomsrånen sker där det är så mycket folk ute i rörelse, hur kommer det sig? Den generella bilden kanske är att det sker där det inte är så mycket folk, det är sent på kvällen och inte så många i närheten. Men Brås rapport visar att det är tvärtom?
- ANNA: Nej, inte tvärtom, det är både och. Det är både på undanskymda platser i parker och på mindre cykelvägar och så vidare, men många sker också i centrum och, som Sara sa, i kollektivtrafiken och så vidare. Men publikt kan vara allt från att det är folk på perrongen till att det är någon som går förbi. Jag har tittat på väldigt många förundersökningar som rör ungdomsrån och då har vi också kodat för om de är publika eller inte, och närmare hälften är publika. Men det kan som sagt vara allt från en person som passerar, till väldigt mycket folk på tunnelbanan. Men det är inte helt säkert att folk förstår vad som händer heller, när det sker ett ungdomsrån. Ett vanligt tillvägagångssätt är att de är några stycken som omringar en person och det kanske man inte alltid lägger märke till, vad som händer i den cirkeln, när man passerar.

- MONICA: De som passerar uppfattar inte att det kan vara ett rån som pågår.
- ANNA: En annan enkel förklaring till att det är just de här platserna där många personer rör sig, [en förklaring] som är utmärkande det är helt enkelt att det finns många potentiella brottsoffer just på de här platserna.
- MONICA: Anna, har rånen blivit mer våldsamma?
- ANNA: Det är en jättesvår fråga att svara på. Vår studie indikerar att det förekommer något mer våld än för tjugo år sedan i samband med ungdomsrånen. Men det är också svårt att jämföra. I den förra rapporten var det två städer man tittade på, nu har vi tittat på hela landet. Det är delvis ett annat underlag man hade då, men då var det våld i drygt hälften av fallen och vi ser att det är något fler i den här rapporten. Men det som den förra rapporten visade, den för tjugo år sedan i Malmö och Stockholm, var att det framför allt är de ungdomsrån som det förekommer våld i som anmäls. Sedan finns det ett mörkertal. Så det är en väldigt svår fråga att svara på, men vi ser att våld förekommer och vi har tittat på allt från knuffar och annat mildt våld till slag och sparkar och även grov misshandel. Och det vanligaste, om det förekommer våld, är att det är slag och sparkar.
- MONICA: Sara, vad vet vi om gärningspersonerna, vilka är det som rånar?
- SARA: De flesta som misstänks för ungdomsrån det är pojkar mellan 15 och 17 år, de flesta har utländsk bakgrund och de bor ofta i socialt utsatta områden. Och även om pojkar utgör majoriteten så har vi sett att det har blivit vanligare att flickor förekommer som misstänkta för ungdomsrån och då framför allt i polisregion Stockholm. En annan intressant sak som vi har sett är att det inte är ovanligt att man har blivit misstänkt mer än en gång. Vi kan också se att de här personerna som misstänks flera gånger, de står för en ganska stor del av alla ungdomsrån, nästan 50 %.
- MONICA: Anna, i media har man läst en del om förnedringsrån som de kallar det, vad kan ni berätta om det utifrån vad som kommer fram i rapporten?

ANNA:

Jo, just förnedringsrån har fått väldigt mycket uppmärksamhet i media, det har det fått. Men det är också ett komplicerat begrepp att analysera, det finns till exempel ingen juridisk definition om när ett rån övergår till att bli ett så kallat förnedringsrån. Men när jag granskade förundersökningar, vi har granskat drygt nio hundra förundersökningar, då är det svårt att bortse från att vissa rån karakteriseras av att den som utsätts för rån skadas ytterligare på något sätt eller kränks ytterligare. Så i analysen har vi delat upp den här typen av handlingar i sex olika kategorier. Vi pratar om övergrepp i rätts sak som innebär att man hotar eller skrämmer den som utsätts för rån, i syfte att den inte ska anmäla brottet eller ta tillbaka anmälan. Vi pratar också om hur man försöker kontrollera brottsutsatta, till exempel att de ska stå kvar på platsen efter rånet eller att de måste ligga ner eller stå mot en vägg, den typen av handlingar. Vi pratar också om maktutövning med förnedringsinslag som kan handla om att man till exempel håller en dricka över någon, man ber den som rånas att pussa ens skor eller skaka handen efter rånet, det kan också vara att man spottar dem i ansiktet eller den typen av handlingar. Vi pratar också om våld, överdrivet våld. Det är också en svår fråga att analysera, hur mycket våld krävs i situationen för att komma över en annan persons tillhörigheter. Men vi ser ibland att när det är en person som utsätts och de är sex stycken förövare så hade den situationen inte krävt något våld överhuvudtaget, men vi ser att de kanske har blivit grovt misshandlade i den situationen och då är det ett överdrivet våld. Eller att de blir misshandlade efter rånet eller så. Sedan har vi också tittat på verbala kränkningar, om det enbart kommer, för ofta kommer verbala kränkningar i samband med alla de här övriga kategorierna och i vissa rån så förekommer alla de här typerna av maktutövning och förnedringsinslag. Så för att svara lite kort på en ganska lång och komplex fråga så har vi tittat på det i alla fall i den här studien, och det är någonting som är nytt för Brå. Om man jämför år 2015 och år 2019 bland pojkarna, enbart misstänkta pojkar, så ser vi inte att maktutövning och förnedringsinslag har ökat på något sätt utan

snarare tvärtom så har andelen minskat. Å andra sidan så har vi fler rån idag än tidigare, vilket också gör att det finns kanske en antalsmässig ökning men inte andelsmässigt. Bland flickorna däremot ser vi att rånen faktiskt karaktäriseras av den här typen av handlingar, det är väldigt vanligt bland flickor med både maktutövning och mer förnedringsinslag.

MONICA: När flickor är gärningspersoner ja, för det hade jag precis tänkt att fråga. Vad är det för skillnad mellan flickor som gärningspersoner och pojkar, just när det gäller den här typen av förnedringsinslag?

ANNA: Det man får komma ihåg vid en sådan jämförelse det är att en viktig skillnad när det bara är misstänkta pojkar och när det bara är misstänkta flickor, det är att flickorna i två tredjedelar av fallen känner eller är bekanta med en som rånas. Bland pojkar är det det omvända förhållandet, så de har också mer, verkar vara mer instrumentell förhållande till rånet. Flickorna använder väldigt mycket hot och våld och maktutövning eller maktdemonstration med förnedringsinslag, ja mycket våld.

MONICA: Maria, Anna nämnde lite om motiv här. Kan du berätta någonting om motiv bakom rånen, varför rånar man?

MARIA: Ja, vi kan framför allt se här att det är tre saker: pengar, status och spänning. Det kan vi se både i förundersökningarna och i intervjuerna, och då kan vi se att det har pratats om pengar till exempel när vi har intervjuat brottsutsatta, att de under själva rånet har fått höra exempelvis att de andra behöver pengar, att man har pratat om det. Men det kan också vara gärningspersonerna som i intervjuer har berättat att de behövde pengar, helt enkelt. Sedan kan givetvis de här tre kombineras. När det gäller flickorna har det varit lite annorlunda, en fråga också om konflikter.

MONICA: Mhm?

ANNA: Vi ser ju konflikt också som motiv både hos pojkar och flickor men jag tycker det är särskilt tydligt bland flickorna. Det är svartsjuka, det är många bakomliggande konflikter, och det har också att göra med att de känner personen i fråga i större utsträckning än vad pojkarna gör. Så det ligger en konflikt i bakgrunden och man ska sätta någon på plats eller böta någon som man säger, det betyder att man ska straffa någon och det gör man då genom misshandel och rån på det här sättet.

MONICA: En form av maktdemonstration också?

ANNA: Just det, precis.

MARIA: Och statusen, kan jag fylla i där, när det gäller med pojkar och spänningen framför allt så finns det ändå indikationer både i intervjuerna och i en del förundersökningar att en del har tråkigt. Och att man gör, just att det handlar om en adrenalinkick i vissa fall, som komplement till det här med status som kanske mer handlar om vad man gör i gruppen mot en brottsutsatt. Och pengar då, som handlar om det rent instrumentella, som Anna säger, att man behöver stöldgodset helt enkelt.

MONICA: Nu har vi pratat lite om gärningspersoner men vilka är det som blir rånade, vilka är det som utsätts?

SARA: Det är oftast unga pojkar som utsätts, de har vanligtvis svensk bakgrund och kommer från socioekonomiskt mer välbeställda områden om man jämför då med gruppen av unga pojkar som är misstänkta för rån. Vi kan också se att det är ofta så att pojkar rånar andra pojkar och flickor rånar andra flickor. Vi har också sett att det har blivit lite förändringar i vilka som har angivit att de har utsatts för rån, vi har sett att andelen utsatta elever ökar bland de vars båda föräldrar har universitetsutbildning till exempel eller vars båda föräldrar har arbete eller kommer från familjer som inte har svaga ekonomiska resurser. Sammantaget verkar det som att andelen utsatta har ökat bland de som kommer från lite socioekonomiskt starkare hemförhållanden.

- ANNA: Men det är väl fortfarande så att de som utsätts för rån tillhör socioekonomiskt utsatta områden?
- SARA: Precis, det är fortfarande fler som kommer från familjer med svaga ekonomiska resurser som utsätts. Men det vi har sett är att det verkar ha skett en liten skiftning i vilka det är som utsätts, där de här unga som kommer från lite starkare social bakgrund, en större andel av dem har uppgett att de har utsatts för rån. Vi har även sett att andelen unga med svenska bakgrund som utsätts har ökat något.
- MONICA: Maria, du har ju träffat och intervjuat ungdomar som både är utsatta och som har rånat andra. Vad innebär det för en ung person att bli rånad, hur mår de efteråt?
- MARIA: Man kan väl säga att de mår inte bra, det blir en stark oro. Man kan också säga att det sker flera olika moment, oron som de känner under rånet kan också vara väldigt stark och nästan [göra att de känner] fasa för sitt liv. Som några har uttryckt under intervjuerna, "det här är min sista stund" och att man kan bli både rädd och orolig. Sedan efteråt kan det komma, både det som händer precis efteråt när man tar sig därifrån men sedan kommer det flera månader och år efteråt att man kan känna en stark oro för att göra vissa saker, exempelvis att gå ensam på kvällen, att besöka platser man tidigare har kunnat besöka. Jag har också intervjuat föräldrar till brottsutsatta och de beskriver det väl, just den här oron som deras barn känner, att även [med] tonårspojkar har man behövt till exempel sova bredvid dem på natten, man har behövt följa dem till platser som man inte har behövt tidigare. Och den här oron påverkar de här ungdomarna i vardagen, såklart, och begränsar dem. Man kan även säga att gärningspersonerna känner en viss oro, kanske kopplat mer till skuld och skam över det de har gjort. Att man dels har en oro att åka fast, men man kan också känna efteråt när man förstår vad man har gjort, och i de fallen i de här intervjuerna jag har gjort så är det ungdomar som har blivit dömda och ändå i många fall har de haft sin påföljd så de har avtjänat sitt straff så att säga, och där har de också

just givit uttryck för hur oroliga de också har känt sig och hur det här har påverkat dem i deras liv. Så man kan väl säga att givetvis, de brottsutsatta har blivit oerhört påverkade av det här tillfället men även de gärningspersoner som också har rätt att få hjälp och stöd för att komma ur sin situation.

MONICA: Och föräldrarna, som du säger.

MARIA: Precis, föräldrarna har en särskild oro där många av dem har beskrivit att de inte riktigt vet var de ska ta vägen, som föräldrar. Vilket stöd ska föräldrar kunna få i den här situationen? För stödcentrum, brottsofferjourerna och så riktar sig mer kanske till de som är utsatta och där tänker jag att det är någonting som vi kanske behöver tänka på i framtiden. För alla de föräldrar som jag har intervjuat i den här studien har just uttryckt att de har för lite stöd, "hur ska jag i min föräldraroll stötta mitt barn som har blivit utsatt för det här?"

ANNA: Vi har också sett i förundersökningarna att det här med rädsla är tydligt, det är en av fem som avstår från att medverka i förundersökningen. Det vill säga, att man har gjort en anmälan men att man någon gång under tiden för förundersökningen väljer att avbryta och inte medverka. Och väldigt, väldigt många av dem har uttryckt rädslor också, i efterhand, och då handlar det om rädslor för att träffa på de här gärningspersonerna igen eller andra konsekvenser av själva anmälan.

MONICA: Är det på grund av att de har blivit utsatta för hot till exempel, vet vi det?

ANNA: Många utsätts för hot, uttalade hot, i samband med själva rånet. Sedan finns det vissa personer som har blivit utsatta för hot innan rånet eller efter rånet och då handlar det många gånger, efter rånet, om övergrepp i rättssak det vill säga att de försöker förmå dem att ta tillbaka anmälan eller att de inte ska anmäla.

MONICA: Men undrar en sak här. Sara, du sa tidigare att pojkar rånar pojkar och att flickor rånar flickor, varför ser det ut på det sättet?

SARA: Både i förundersökningarna och i våra intervjuer med de här pojkarna är det flera som säger att det är liksom en hedersfråga, man rånar inte barn och man rånar inte flickor.

MONICA: Berättar pojkarna det?

SARA: Ja, det är flera som har sagt det till oss.

ANNA: Och när det gäller flickorna så handlar det, som vi har pratat om tidigare, just om det här med konflikter, vilket gör att man känner den som man rånar och man har en konflikt med den personen.

MONICA: Och kan man inte lösa konflikten på annat sätt så gör man det genom att råna?

ANNA: Alltså, då är kanske rånen en del av den här maktutövningen där det både ingår misshandel och annat, sedan tar man en mobiltelefon i förbifarten.

MONICA: Går det att säga någonting om varför rånen har ökat så pass mycket

ANNA: Det är en jättesvår fråga att svara på. Vi har ju gjort en kartläggning där vi bland annat har titta på utvecklingen över tid, platser och försökt förstå karaktären på de här brotten genom granskning av förundersökningar och intervjuer. Men att förstå varför ökningen har skett, det är en större fråga och där får nog forskningen ta vid.

MONICA: Om jag så här mot slutet ställer en sista fråga och ni alla får hoppa in och svara, hur hoppas ni att resultaten från Brås rapport ska användas?

ANNA: Förhoppningen är att kunskapen används, den kunskap som presenteras i rapporten, och att den genererar en vidarediskussion bland aktörer som jobbar med eller nära ungdomar. Att man också blir medveten om de ganska stora konsekvenser som ett rån för en ungdom kan innebära, inte bara för ungdomen utan för familjen i övrigt. Jag

tänker också att det finns vissa saker för annan forskning och även polismyndigheten att titta närmare på, vi tänker framför allt kanske på ekonomin i ungdomsrånen. Vi har sett här att ungdomar säljer sina byten, vissa behåller det men andra säljer det via sådana här köp och säljsajter både på internet och då etablerade sajter och sociala medier men även till butiker. Och de här butikerna är möjliggörare av ungdomsrånen. Vi hoppas att polismyndigheten har möjlighet att titta närmare på ekonomin i ungdomsrånen men vi hoppas också att polismyndigheten utreder hur det kommer sig att en så stor andel av rånen bland flickor, misstänka flickor, tillhör polisregion Stockholm. Kan det vara att man registrerar de här brotten på olika sätt? Det är inte bara brottskoder för rån som förekommer utan det är övergrepp i rättssak, misshandel och så vidare. Är det en annan handläggning i Stockholm eller är det att man har synliggjort flickorna bättre här i polisregion Stockholm än i övriga delar av landet, eller finns det naturliga förklaringar? Sedan hoppas vi också att man synliggör, vi är väldigt oroade över utvecklingen med flickorna, de har ökat kraftigt och det är väldigt allvarliga konsekvenser av just flickrånen också.

SARA: Ja och särskilt med tanke på att vi tycker oss se att flickrånen har en lite annan karaktär, så det är viktigt att ha med sig när man ska jobba förebyggande mot just flickrån, att det är viktigt att veta vad som utmärker dem. Men sedan tänker jag överlag att det finns en samlad bild av vad som karaktäriserar rån, var de sker, när de sker, vilka som utsätts, att det är viktigt för hur man ska lägga upp det brottsförebyggande arbetet kring de här brotten.

MARIA: Det är också så att ungdomar själva är väldigt intresserade av den här frågan om ungdomsrån. Det är någonting som oroar dem mycket, det ser vi i självrapporterad statistik, det är någonting som händer deras kompisar och det är någonting som händer dem själva. Så vi hoppas också att den här kunskapen ska kunna nå ut till ungdomar så att de också känner att de får mer information och kunskap. Och att deras röster har kunnat höras i den här rapporten, i och med intervjuerna och

i och med att vi har kunnat ändå lyfta deras röster från förundersökningarna, och visar att det är en viktig källa till information och kunskap för att kunna arbeta vidare med det brottsförebyggande arbetet.

ANNA: Och att de ungdomar som har blivit utsatta för rån också förstår att de inte är ensamma i det här.

MONICA: Och du, Maria, har ju faktiskt spelat in två ytterligare poddavsnitt där du har intervjuat en ung gärningsperson och en unga brottsutsatt och de avsnitten kan man också lyssna på om man vill veta lite mer och få höra det perspektivet.

MARIA: Just det.

MONICA: Det får bli de avslutande orden, jag tackar er för att ni kom hit idag och pratade om ungdomsrån. Anna Öström som är projektledare på Brå, Sara Jonsson som är utredare vid Brå och Maria von Bredow, också utredare vid Brå. Tack ska ni ha!

ANNA: Tack!

SARA: Tack!

MARIA: Tack!

MONICA: Jag heter Monica Landergård och är pressekreterare vid Brå. Tack för att ni har lyssnat.

AVSLUTANDE SPEAKER:

Det här avsnittet av *Snacka om Brott* från Brottsförebyggande rådet är ett av tre om ungdomsrån. De andra avsnitten hittar du i din poddapp och om du vill läsa rapporten om ungdomsrån kan du ladda ner den från Brås hemsida.